

vormkracht. De jongste aandachtsconcentratie is van ander gehalte. Ze ontstaat na de revolutie in de kunstvormen. Ze behoeft niet den angst voor het komende te hebben van veertig jaar geleden. De jongeren van nu hebben alles gezien en weten alles. Ze kunnen blasé zijn van revoluties. Ze hebben geleerd, dat alles mogelijk is, alles geoorloofd is en dat durf en moed niet meer noodig zijn om de onwaarschijnlijkste wegen te gaan. De oude orde hebben ze zien vallen, zonder de vestiging van een nieuwe. De geldende opvatting is, in tegenstelling tot 1900, toen dat nog een te veroveren standpunt was, dat er geen normen zijn voor de kunst en dat niets ongeoorloofd is. Dada en surrealisme, elk op eigen terrein, hanteerden alle mogelijkheden, die vóór de ruïne der vroegere orde onmogelijkheden werden geacht. De geldende opvatting verliest echter aan vruchtbare kracht, boeit niet langer. Bij hen die in deze onzekerheid leefden, is een nieuwe angst ontstaan. Niet de angst, dat de wereld te gronde zal gaan, maar de angst om zich in de huidige stormen te begeven, zich aan het leven over te geven. Er is een niet moedige, weinig heroïsche maar begrijpelijke levensangst gekomen, een angst voor den vernietigingsdrang, die in de wereld heerscht.

Achter alles ziet of voelt men het doodsverlangen, niet als een verlossing, maar als een druk. Ziende naar het leven sluit men de oogen en keert zich af. Tallooze kunstenaars keeren het leven den rug toe in de hoop een ander leven te vinden of houden zich beschouwend op een afstand, niet door eerbied doch door vrees bewogen. De materie wordt in deze vlucht terzijde van het leven niet meer gezien met den glans der primitieven noch met het levensverheerlijkende oog der 17de eeuw, eerder met de strenge analyse van Dürer.² De stoffelijkheid is voor deze jongste schilders ook niet meer wat ze voor Verster beteekende: de mogelijkheid van volstreckte aanschouwing, waarin zijn hoogste droom zich verwezenlijkte. De stoffelijkheid is in deze jongste schilderkunst dof en beslagen, ze kwijnt (zie Hynckes, Schuhmacher) en verloor aan echte levenskracht. Ze verpulverde of versteende. Naast de 17de-eeuwsche stillevens gezien kan deze uiterlijk perfecte schilderkunst zich in het weergeven van de stoffelijke qualiteit niet handhaven; de qualiteit is oorlogsqualiteit. Ook de glimlach der ontroerde genegenheid ontbreekt vaak en een volstreckte ernst doet ieder roersel van het hart bevrozen. De wereld, ook het stilleven, is in het gelid gezet, bereid te sterven, zonder vreugde. De teekenaars echter zijn vaak beter, in uiterste fijnheid verscholen vindt ge het levend oog terug, fijn, angstig en intelligent, als van verscholen muizen.

Nog is er iets, in enkele jongeren, dat treft in deze verbeterden aandachtsvormen, die zich — tevergeefs — van het leven afwenden. Dat is het onbewust verlangen naar orde,